

ФАКТОРИ, ЩО ЗУМОВИЛИ ПОЯВУ НОВОГО, ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ, ЇХ ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ¹

Постановка проблеми, актуальність теми дослідження та її зв'язок із теоретичними та практичними завданнями. Період кінця ХХ – початку ХХІ століть характеризується бурхливими змінами цивілізаційного розвитку людства. Глобальні процеси взаємовідносин і взаємодоповнень між державами світу, науково-технічний прогрес у різних галузях суспільного життя вимагають і нових правових норм, що складають нову групу поколінь права, нову систему норм правових відносин. Тобто вони складають нове, четверте покоління прав людини з метою забезпечити людство правовими нормами щодо вирішення проблем, котрі постали на сучасному етапі цивілізаційних процесів. Сюди ж треба віднести, крім науково-технічного прогресу, і зміну свідомості особистості, моралі особистості та суспільства, а також права вибору особистістю меж правової реалізації прав четвертого покоління.

Стан дослідження. Дана проблема в різних аспектах ставала предметом дослідження як вітчизняних науковців (А. Авдеєнко, О. Аврамова, О. Барабаш, О. Жидкова, Д. Крилова, М. Рапаєва, К. Самокиш, С. Хімченко), так і зарубіжних (М. Лаврік, В. Крусс, С. Івентев).

Мета дослідження полягає в окресленні складових четвертого покоління прав людини, аналізі факторів, що безпосередньо вплинули і впливають на створення нового покоління прав як цілісної демократичної правової динамічної системи, що еволюціонує відповідно до багатогранного розвитку людської цивілізації та є невід'ємним пріоритетом захисту прав людини як найвищої цінності суспільства – творця матеріальних і духовних благ та цінностей, і як суб'єкта правового захисту.

Акцентовано увагу на соматичних правах людини щодо розпорядження власним тілом. На загально-теоретичному аналізі складових нового покоління прав розкрито їх практичну реалізацію в контексті морально-етичних норм.

Виклад основного матеріалу. Із приводу проблем прав і свобод людини і громадянина в плані їх онтогенезу ми вже зазначали, що їх зміст і обсяг змінювався та розширювався з розвитком міжнародних відносин і міжнародного права з метою втілення концепції соціальної справедливості. Нагальну

необхідність розробки нового, четвертого покоління прав людини вимагав і вимагає динамічний розвиток нанотехнологій. Сьогодні як ніколи актуальна розробка Хартії прав людини для ХХІ століття, що підвищить ефективність забезпечення прав людини [1].

Тенденції розвитку сучасної теорії права, класифікація та вдосконалення прав і свобод людини і громадянина – один із пріоритетних напрямів інституту прав у плані глобальної універсалізації та уніфікації з урахуванням їх різночитань, що коріняться в тому, що їх розуміння не може не залежати і від своєрідних, специфічних інтересів різних етносів, народів, націй, класів, культур, традицій та інших чинників. Адже людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю [2].

Аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми засвідчує, що більшість держав світу визнають існування проблеми втілення і захисту невід'ємних прав і свобод людини та необхідність їх розв'язання.

Серед факторів, що обумовили появу нового, четвертого покоління прав людини, необхідно виокремити, в першу чергу, такі:

- глобалізаційні процеси, що призводять до появи нових міждержавних відносин та вимагають нових правових урегулювань;
- нова філософія поглядів на життя, суспільні відносини та людину як творця матеріальних і духовних цінностей;
- нові підходи у виборі критеріїв щодо оцінки результатів технічного прогресу людства та впливу на нього;
- стрімкий розвиток медицини, мікробіології, генної інженерії, біотехнологій, кібернетики, комп'ютерних і цифрових технологій і т.п.

Розвиток наук, зміна суспільних відносин призводять до пошуку впровадження правил взаємовідносин перш за все на рівні індивіда і держави. Це один із пріоритетних шляхів толерантного пошуку і балансування прав між даними суб'єктами права. Як влучно зауважив професор М. Свавчин, держава не має права втручатися у сферу приватного життя людини шляхом перевірки особистих справ своїх громадян. Для людини має залишитися внутрішній простір з метою вільного і відповідального розвитку її особистості. У цьому просторі індивід сам собі господар [3]. "Особиста автономія", як зазначає науковець Р. Кравченко, включає соціальний, культурний і антропологічний виміри, інтегрує їх у вигляді багатовимірної цілісності, де органічно взаємодіють фактори негативної та позитивної свободи, творчості й самостворчості, що дозволяє індивідові визначити власний напрям саморозвитку, обрати свій особливий життєвий шлях [4]. Правда, цей шлях формується, в першу чергу, під впливом особистісних поглядів і переконань, котрі в процесі життєдіяльності набулі інтерсуб'єктивно.

Сучасний стан людської цивілізації та глобальні процеси на планеті породили нове, четверте покоління прав людини, без яких сучасний світ не може обійтися. Однак на шляху їх реалізації виникає чимало проблем, породжених традиціями, релігіями, світоглядом особистості, менталітетом суспільства.

¹ **Туряниця В.В.**, доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

Гартман М.Т., кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

Бадида А.Ю., доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

Не обходиться тут і без маніпуляцій. Сьогодні перед цивілізаційним світом постала проблема визнання четвертого покоління прав. Це зумовлено новими факторами розвитку людства в його багатогранному житті.

До основних складових четвертого покоління прав, котрі визнаються більшістю дослідників, відносяться права на:

- доступ до всесвітньої мережі Інтернет;
- евтаназію;
- трансплантацію органів;
- сурогатне запліднення;
- штучне материнство;
- зміну статі;
- одностатеві шлюби;
- виховання дітей в одностатевих сім'ях;
- клонування;
- планування сім'ї – аборт.

Однозначності в підходах до виділення складових нового покоління прав і єдності критеріїв у науковців немає. Російський дослідник С. Івентев до четвертого покоління прав відносить права моральної і духовної сфер: любов, душа, дух та інші поняття, які спрямовані на захист духовної сутності людини, її Душі і Духа, котрі є безсмертними [5]. У той же час він виділяє і п'яте покоління прав під назвою “божественні та духовно-моральні права і свободи людини і громадянина” [6]. Така класифікація прав і виділення складових п'ятого покоління прав, котрі він відносить одночасно і до четвертого покоління, суперечить самій логіці автора, є непереконливо доказовою.

Серед складових прав четвертого покоління особливу увагу науковці В. Крус, М. Лаврік, К. Самокиш, М. Рапаєва, С. Хімченко та ін. приділяють соматичним правам людини, які породжують суперечність. Така зосередженість і акцентуація на них зумовлена тим, що дані права мають особистісний характер і пов'язані з тілом людини [7], а тому й породжують суперечності.

Одноставної думки серед науковців щодо складових четвертого покоління прав немає. Із цього приводу Д. Крилова не без підстав зазначає, що зміни в суспільних відносинах, котрі відбулися у XXI столітті, спричинили значну трансформацію законодавства в галузі прав людини та появу нових норм, котрі регулюють принципово нові аспекти життєдіяльності людини. Водночас права, що становлять зміст четвертого покоління прав, залишаються предметом дискусій серед науковців і законодавців через їх неоднозначну оцінку з точки зору моралі, що регулює нові права та свободи індивіда, а також необхідністю їх оцінки як із правової, так і з моральної точок зору [8].

Дані права на сьогодні ще не мають однозначного врегулювання ні на рівні міжнародного, європейського, ні вітчизняного законодавств, що зумовлено рядом причин і факторів, які ми вже наводили. Однак реалізація наявних на сьогодні соматичних прав має для людини значну користь у використанні нею сучасних здобутків цивілізації. Правда, на заваді стоять проблеми мо-

рально-етичного і правового плану – обґрунтування їх реалізації. На сьогодні правові та моральні норми четвертого покоління прав людини ще не мають повної узгодженості і знаходяться на різних щаблях у різних країнах.

Екзистенційних питань до прав нового покоління виникає чимало, незважаючи на низку нормативно-правових актів, прийнятих на міжнародному рівні, що визначають дозволеність і заборону в плані досягнень, зокрема, в галузі медицини, біології, генетики. Прикладом у врегулюванні реалізації соматичних прав четвертого покоління може слугувати Хартія основних прав Європейського Союзу, зокрема положення ст. 3, що визначають дозволеність і заборону за умови дотримання добровільності і належним чином оформленої згоди зацікавленої особи відповідно до правил, встановлених законом, а також забороняє використання людського тіла і його частин як джерела прибутку [9].

Висновки. Навколо проблем реалізації соматичних прав дискусії проводилися і проводяться й сьогодні. Головними аргументами і підставою слугують науковий і морально-етичний підходи. Перший кладе в основу біогенетичний закон рекапітуляції: кожен живий організм, у тому числі й людина, у своєму індивідуальному розвитку повторює фази пройденого в минулому видового і родового розвитку. Суть етичного підходу полягає у виборі самою людиною реалізувати/не реалізувати своє право.

Концепція прав людини розвивається, доповнюється новими складовими, бо динаміка життя висуває все нові і нові вимоги щодо забезпечення прав і свобод людини в XXI і наступних століттях. Зусилля теоретиків і практиків спрямовані на їх подальше вдосконалення та універсалізацію. Новому, четвертому поколінню прав властивий маркер моральної і духовної сфер, особливо це притаманне групі соматичних прав.

Певні кроки до реалізації прав четвертого покоління зроблені і в Україні, однак цього не достатньо. При вирішенні даної проблеми на законодавчому рівні треба врахувати баланс інтересів суспільства і держави, а саме: гарантувати вибір особистості у реалізації прав та невторчання держави в релігійні та морально-етичні переконання індивіда та його приватне життя.

Державна політика в питаннях прав четвертого покоління повинна бути толерантною, зваженою у прийнятті відповідних правових норм. На сьогодні морально-етичні норми не повністю узгоджуються з правовими, але саме вони регулюють в сукупності, взаємодії та взаємозагладженості прийняття правових норм і є базовими для четвертого покоління прав людини.

Список використаних джерел:

1. Турянця Вікторія. Конституційні права і свободи людини у країнах Центральної Європи (на прикладі Словаччини і Чехії). Ужгород : Вид-во Ужгор. нац. ун-ту. 2002. 139 с.
2. Турянця Вікторія. Постсоціалістична Словаччина: трансформація у демократичну державу, забезпечення прав і свобод людини і громадянина : навч. посіб. Ужгород : Вид-во УжНУ “Говерла”. 2012. 100 с.

3. Савчин М. Права людини. Презентація матеріалів лекції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/10544>
4. Кравченко Р.Ю. Личностная автономия: философский аспект: автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.13 ; Южно-Федеральный ун-т. Ростов на-Дону. 2008. 36 с.
5. Ивентьев С.И. Четвертое и пятое поколения прав человека как основа духовного и нравственного возрождения человечества [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://econf.rae.ru/article/8016>
6. Ивентьев С.И. Классификация прав и свобод человека и гражданина. *Казанская наука*. 2010. №.3. С. 199-203.
7. Лаврик М.А. К теории соматических прав человека. *Сибирский юридический вестник*. 2005. № 3. С.10-26.
8. Крилова Д. Четверте покоління прав людини в контексті взаємозв'язку правових та моральних норм. *Национальный юридический журнал: теория и практика*, Апрель 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/2/6.pdf>
9. Хартія основних прав Європейського Союзу. – Європейський Союз. Хартія. Міжнародний документ від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524